

spiralala estetske katarze

bojan jovanović

Nakon svih ovdašnjih razgovora o kiču vodenih tokom poslednjih dvadeset godina i sve obilniju domaću produkciju kiča stiže se utisak o ritualnom karakteru ovih razgovora koji su zadovoljavajući trenutnu ili periodičnu potrebu za kritikom kiča posredno omogućavali njegov dalji i sve »Bolji život«. I što je govor bivao oštrij, kič je sve slobodnije prolazio. Sedamdesetih godina, kada je Zoran Gluščević i započeo da piše svoju knjigu, vodeni su učestali razgovori i sudjenja kiču upravo u vreme kada se on počinje etablirati. Autor knjige »Život u ružičastom«, jedan je od retkih, do sada i jedini, koji je nastavio da se kontinuirano bavi ovom temom i piše eseje o kiču u okviru svog šire zamišljenog projekta, delimično realizovanog i pomenutim delom. Delimično, jer je knjiga objavljena krajem prošle 1990. godine u izdanju beogradske »Prosvete« zamišljena sa odgovarajućim ilustriranim materijalom, fotosima kič-predmeta propraćenih i odgovarajućim autorovim analizama. Nažalost, u okolnostima materijalne oskudice i ispoljenog nerazumevanja za materijalnu pomoć, knjiga je objavljena bez planiranih ilustracija. Prezentovani tokom marta u galeriji Doma kulture »Studentski grad« autorском izložbom »Umetnost kiča« fotosi kič predmeta su, na izvestan način, upotpunili sliku o rezultatima Gluščevićevog višegodišnjeg istraživanja fenomena kiča.

Polazeći od estetičke definicije kiča, Gluščević nastoji da sagleda njegovu kompleksnu psihološku, socijalnu, kulturološku i ideološku dimenziju. Kič nije samo lažna umetnost koja iz neznanja ili neukusa se doživljava kao prava, već i svojevrsan vid manipulacije vrednostima iz kojih mogu stajati inženjeri ljudskih duša. Ovaj plan manipulacije autentičnim vrednostima omogućuje sagledavanje kiča kao estetskog privida u širem polju kulture. Prividnim umetničkim tvorevinama nastoje se zadovoljiti potrebe za estetskim, lepim i dopadljivim. I upravo u tom prostoru u kome bi trebalo da se potvrđuje čovekov kreativno umetničko biće započinje priča o čovekovoj sklonosti kiču koja se dramatično odvija kroz proces njegovog otuđenja i tragično završava totalitarizmom kao nemogućnosti slobodnog određenja prema kiču.

U ravni suptilnog estetskog dijagnostiranja a otkriva se antropološka situacija u kojoj se kič pokazuje prvenstveno kao afinitet pojedinca slobodno opredeljenog za konzumiranje neautentičnih, diletanških i neukih tvorevina. Iskrenost emocija nepogrešivo vode u patetiku kao predvorja laži. Iskazujući slabost prema dopadljivom, prijatnom, prenaplašenom dekorativnosti, konzument kiča se, u stvari, dobrovoljno odriče slo-

bode za simbolička i autentične umetnička dela. U toj vrsti slobodnog prihvatanja i podčinjavanja kiču, otkrivamo polugu koja u određenim okolnostima postaje presudna za pretvaranje benignog kiča u maligni totalitarni sistem. Tu metamorfozu kiča prepoznajemo u trenutku kada kič od slobode i prava na privatno konzumiranje postaje kriterijum javnog ponašanja i prisilnog nametanja drugima. Navikavanjem na kič i podčinjavanje njegovoj produkciji, uspostavlja se njegova vlast nad pojedincem i smanjuje sposobnost kritičkog reagovanja i distanciranja od dominantne ikonografije. Estetsko osiromašenje i metastaza kiča indikator je opasnosti od ozbiljnijih oblika manipulacije i jednomne represije. Netrpeljivost prema autentičnoj umetnosti, odsustvo ironije, humora i kritičnosti prema kiču, glavne pobornike nalazi u neautentičnim i nekreativnim ličnostima sklonim stereotipnom i šablonskom ponašanju i mišljenju. Neostvarivi bez autoritarnih pojedinca spremnih da se bespogovorno podrede autoritetu kiča, totalitarni sistemi u kiču nalaze efikasno sredstvo svoje propagande i ideološke i političke manipulacije. Slobodna i neumerena produkcija i konzumacija kiča pokazala se u našim uslovima vrlo efikasnim sredstvom anestezije kritičke svesti i funkciji modela meke represije jednopartijskog socijalističkog sistema. Neumerenost kiča upućivala je na dublje poremećaje našeg ne samo estetskog, već i kulturnog i društvenog bića.

Kič je u našim uslovima dobio poseban legitimitet, jer je postao deo folklor, deo tzv. narodne novokomponovane umetnosti i metastazirao u sve oblasti javnog i privatnog života. Pokazujući u svakoj od oblasti svoje posebno lice, kič se u najširoj ravni kulture iskazuje kao veoma kompleksna pojava nesvodljiva na jedan zajednički imenitelj. Knjiga Zorana Gluščevića »Život u ružičastom« pokazuju tu kompleksnost kiča, sveobuhvatnost njegovog ispoljavanja i neotpornost, odsustvo imuniteta od kiča u svim oblastima društvenog i kulturnog života. Smatrajući da je kič laž koja se manipulacijom želi dopasti, posmatra kič u širem kontekstu i Gluščević, otkriva razne mehanizme manipulacije u fenomenima kulture. Analiza brojnih primera se nudi čitaocu ove knjige kao svojevrsna antologija svakidašnjeg kiča. Za predmet svojih analiza autor uzima primere iz uobičajene književne produkcije, ali i primere tzv. »divlje književnosti« (novinske čitulje, i novokomponovane narodne pesme), ali se u ovom kontekstu razmatra i reklama, estrada, novi običaji, savremena arhitektura, spomenička arhitektura, pojava novih nekropola kao i struktura TV medija, slikarstvo, muzika, nauka, moral politika i ideologija. Kritičko razmatranje pojedinih pojava kiča dovodi do suštinskog uvida u širu kultur-

nu, društvenu i političku realnost koja ih proizvodi i omogućuje.

Nastojeći da adekvatno sagleda mehanizam manipulacije u produkciji i recepciji kiča, autor »Života u ružičastom« ukazuje na značaj neistinitih osećanja i emocionalne izveštačenosti za razumevanje suštine kiča. Uživajući u ulozu i pozici svojstvenoj određenoj emociji, pojedinac podleže narcisoidnoj stereotipiji divljenja sebi, ali i podvajanja sebe na deo koji pati ili se raduje i na deo koji uživa u tom osećanju. Karakteristična za domen umetničkog i estetskog, dimenzija čulnosti je u kiču svedena na prijatno i površno zadovoljstvo. Redukovanje kreativnog i autentičnog otvara prostor za konzumiranje surogata, pretrpavanje i kombinaciju predmeta radi njihove nove i neadekvatne uloge. Sužavajući mogućnost kritičkog odnosa prema kiču njegovi poklonici ispoljavaju neumerenu glad za predmetima. Nastojeći da ispune prazninu u sebi oni »guranjem« objekata zadovoljavaju i svoju nesvesnu potrebu za uspostavljanjem kontrole i vlasti nad realnošću. Podležući potrebi da brzo i jeftino utole glad za predmetima, otuđeni, osujećeni, frustrirani i nerealizovani pojedinci se potvrđuju kao pasivni primaoci koji dobrovoljno pristaju na potčinjenost i manipulaciju vrednostima. Obmanjivanje započinje stvaranjem lažnih potreba i navika da se iznude izbor smatra sopstvenim, pa je zato i manipulacija vrednostima najefektnija sa pojedincima psihološki pripremljenim i pridobijenim za manipulaciju. Konzument kiča daje društveni i statusni legitimitet supstitutima koji osiromašuju i redukuju njegovu perceptivnu mogućnost udaljavajući ga od realnosti i istine o njoj.

Otkrivajući i demaskirajući oblike ove manipulacije u široj kulturnoj i društvenoj ravni, Zoran Gluščević je ukazao na realnost našeg svakidašnjeg kiča. Implicitna kritika sistema i ideologije koja ga je uslovlila, otvara ovu knjigu i ka jednoj drugoj realnosti određenoj našom svesti o kiču koja nesumnjivo može doprijeti smanjenju manipulacije i uspostavljanju jednog drugačijeg odnosa prema obimnoj produkciji lažnih vrednosti. Za razliku od uvodnog dela u kome autor na osnovu dosadašnjih rezultata poznatih istraživača (A. Mola, L. Gicca, H. Broha, D. Forflesa) uvodi čitaoca u fenomen kiča, završni deo knjige ne nudi očekivane eksplisitne zaključke, koje podrazumevaju slična dela. Knjiga se završava izborom citata o kiču koji na osnovu iznetih razmatranja sugeriraju čitaocuve samorazumevanje i samoznanje. Blagi didaktički ton ove knjige ima zato katarzični karakter uvođenja u estetsku samoanalizu koja predstavlja ishod promišljenog vođenja čitaoca spiralom do istine o pravoj realnosti kiča.

kič između nužnosti, nemoći i zlonamernosti

vojin matić

U ranijim vekovima postojala je samo dobra, manje dobra i rdava umetnost. Od nje su se odvajale primenjene umetnosti kojim su se krasili predmeti koji su prestajali da budu predmeti kulta i postajali upotrebnii, karikatura u baroku koja je služila potsmehu i svesnom odbacivanju ranije nedodirljivog, naivne umetnosti u XIX veku i drugih koje su se oslobadale konvencija koje su gušile zadovoljstvo ljubitelja, kanonizirajući veštinu majstora na račun umetničkog doživljaja. I pored sve očiglednijeg saznanja da su nastajali sve veći umetnici na tim raznim poljima i kulturama koje nisu robovale onim kano-

nima kojima se pokoravala »Prava« umetnost, njen se pojam održavao i održava do danas.

Zoran Gluščević je izbegao tu zamku. On napušta pokušaje nekih teoretičara koji pokušavaju da zarone u dubinu umetničkog i našu nešto obuhvatno za sve »dobre« umetnosti kao što se u antici govorilo o zlatnom preseku, čija bi pravila važila za sve što je umetničko. On govori o stilovima umetnosti koji poseduju sopstvenu estetiku izražene u zakonitostima koje otkrivaju mislioci oko kojih se skupljaju izvesni umetnici, identifikujući se s njima i tako stvarajući razvojni model kulture koji upotreb-

ljava kao neku vrstu koordinantnog sistema pomoću koga može da se, tako reći, izračuna šta je umetničko a šta nije. On kaže: »Jedan stil može prolazno ući u kategoriju kiča i iz nje izaći, a to znači, svako delo koje snažno ili vanindividualno izražava bitna svojstva stila kome pripada, a ne prelazi njegove okvire, mora deliti i negativnu a ne samo pozitivnu sudbinu stila.«

Ova rečenica dobro pretstavlja suštinu naučnog modela od koga Gluščevićeva ispitivanja polazi. Ali kao što kaže: »... istorijske i estetske epohe nisu jednoslojne već višeslojne, jer pored zvaničnog i društveno sankcionisa-